

3355

ՈՒՂԱՑԻԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

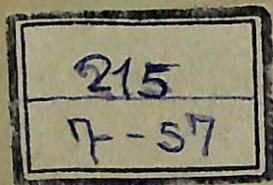
6

Վ. ԴՄԻՏՐԻՅԵՎԱ

ՏԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՅԵՎ

ՍՆԱՀԱՎԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՍԽԶՄ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ՄՈՍԿՎԱ

1925

23 SEP 2009

Վ. ԴՄԻՏՐԻՅԵՎԱ

7-54-12
1
7-53

1
52-7

В. ДМИТРИЕВА
ТЕМНОТА и СУЕВЕРИЕ
НА АРМЯНСКОМ ЯЗЫКЕ.

1/16

ՏԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՅԵՎ

ՍՆԱՀԱՎԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

1070
12

Центральное Издательство Народов Союза С. С. Р.

Москва, Никольская, 10.

ՍԽԶՄ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ՄՈՍԿՎԱ

1925

03 APR 2013

3355

Книга набрана и отпечатана в 3-й
типографии Госиздата С. С. Р. Арме-
нии. Москва, Армянский пер., 2.
В количестве 5000 экземпляров.
Главлит № 47000.

36653-62

ՏԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ՈՒ ՄՆԱՀԱՎԱՏՈՒԹՅՈՒՆԻՑ
ՄԱՐԴԻԿ ԻՆՉՊԵՍ ԵՆ ՀԻՎԱՆԴԱՆՈՒՄ ՈՒ
ՄԵՌՆՈՒՄ.

Մեր գյուղերում մինչև հիմա յեւ շատ հին
ու փթած սովորություններ կան: Որինականներ—
ինչքան կուզեք հիվանդանալիս բժշկվում են հե-
քիմների մոտ, հավատում են, վոր անտառի և
տան վոգիներ կան, հավատում են, վոր «աչք
տալ» կա և այլն:

Այս հին սովորությունները ժողովրդի մեջ
մնացել են այն պատճառով, վոր ցարի կառա-
վարության ժամանակ գյուղացուն խավարի և
տգիտության մեջ եյին պահում. չեյին թողնում,
վոր նա աչքը բանա, կարդա, ուսում առնի, աշ-
խարհից բան հասկանա:

Առաջները գյուղերում շատ եյին տարած-
ված այն գրքերը, վորոնց մեջ համբերությունն
ու հնազանդությունն եր գովաբանվում, մեկ
ել՝ թագավորին հավատարիմ ծառայելը: Այդ գրքե-
րը ազատ մուտք ունեյին գյուղացիների մեջ:

Այս բոլորի հետեւանքն այն յեղով, վոր
գյուղացիության մեծ մասը, մանավանդ կա-
նայք, մինչև հիմա յեւ անգրագետ են: Շնորհիվ

այդ անգրագիտութեան, մինչև որս ել գյուղացի-
ները մեջ շատ անմիտ հավատալիքներ են մնա-
ցել: Ահա այդ մասին ե, վոր խոսվում ե այս
գրքի մեջ:

Գյուղացու կյանքը դեռ կարգի տակ չի ըն-
կած: Գյուղացին շատ անգամ իր բազմաանդամ
ընտանիքով սեղմված ե մի փոքրիկ խրճիթի
մեջ. լինում ե, վոր տանը, մարդկանց հետ կողք-
կողքի, տեղ ունեն հորթերն ու գառները, յերբեմն
եկ կովերն ու յեղնները: Քի՛չ տներ կան, ուր ա-
մենքն ել քնելու իրենց տեղն ունեն. պառկո-
ւում են իրար կողքի մի տեղում ե վրաները մի
փալա սեղմ: Քնում են նույն կապերտի կամ
քնչայի վրա, ուր ցերեկն են աշխատում: Մրա-
նից ել գյուղացու խրճիթից այնպես վատ հոտ
ե գալիս:

Այս կեղտոտութունից վոջիլներն ու բաղլիլնե-
րն են առաջանում, դրանց միջոցով ել՝ զանազան
վարակիչ յեկ վտանգավոր հիվանդութիւններ տա-
րածվում, ինչպես, որինակ. քոս, մալաքոր, բորո-
տութիւն, աչքերի բորբոքում ե շատ ուրիշ հի-
վանդութիւններ:

Հիվանդանալիս գյուղացին միանգամից չի մը-
տածում բժշկվելու մասին. եհ, կանցնի ելի:
Ամենքն ել կարդալ չգիտեն, վոր կարողանան
իմանալ, թե հիվանդը ի՛նչով ե հիվանդ, ի՛նչ
պետք ե անել: Մոտերքում ել կարդացած,

գիտուն մարդիկ չկան. մնում են գյուղի հե-
քիմն ու տերտերը: Սրանց մոտ խորհուրդ հար-
ցնելու համար ել գնում են այն ժամանակ,
յերբ այլևս ճար չի մնում, ուժից, հալից ընկնում
են:

Ահա հենց այստեղ ե, վոր կեղտի ու չքա-
վորութեան մեջ, առանց լավ գրքի, առանց գրա-
ճանաչ, խելոք մարդկանց, սունկի պես աճում
են հիմար, սին հավատալիքները, անմիտ հեքյաթ-
ներն ու առասպելները՝ սուտ ու զորթ պատ-
մվածքներ:

Ասենք թե ընտանիքի անդամներից մեկը
հիվանդացավ. ո՛ւր գնան հիվանդի ճարը տես-
նելու:

Գնում են կախարդ, «ջաղուբազ» պառավի
մոտ: Սա ել վրան խոսում ե, ցաված տեղին
կովի կու (աղբ) ե քսում, ածխաջուր ե խմա-
ցնում: Թե բան ե, հիվանդը լավացավ,—լավ.
խսկ յեթե մեռավ,—ասել ե թե նրա ճակատի գիրն
եկ այդ եր:

Յեթե դեպք ե լինում, վոր անասուններն
սկսում են լղարել, առաջ չեն գալիս, խոտ չեն
ուտում, կամ թե կթան կոճի ե ցամքում, ձին
կաղում,—ելի տան վոզին ե պատճառը:

Թե ինչքան դժբախտութիւններ են գալիս
գյուղացու գլխին իր տգիտութիւնից ու անգրա-
գիտութիւնից, թե ինչքան շատ վնասներ ե ու-

նենում նրա տնտեսութունը, թե ընտանեկան ինչ վեճեր ու խոսակցութուններ ե նա տանում,—այս մասին ամենքն ել զիտեն, միայն ինքը՝ գլուղացին ե, վոր շատ անգամ իրեն հաշիվ չի տալիս, թե ինչն ե այս ցավ ու կրակի պատճառը:

Ամենից շատ մանուկներն են փաստում:

Յերեխան ծնվում ե առողջ ու ամուր կազմվածքով: Փոխանակ առաջին մի քանի ամիսը միայն մոր կաթով անելու, սկսում են և նրան հացով կերակրել: Շորի կտորի մեջ ծամած հաց են դնում յեվ տալիս յերեխային, վոր ծծի: Մինչդեռ կաթի առատութունից մոր կուրծքը լցվում, մեծանում ե, իսկ պառափներն ասում են, թե կաթը քիչ ե յերեխային:

— Չմտածե՛ս թե յերեխան միայն կաթով կարող ե կուշտ լինել: Ինչ մի կշտացնող բան ե ե կաթը. ջուր ե, ելի: Դու ծամած հաց տուր նրան. հացով նա ավելի լավ առաջ կգա, թե չե՝ միայն կաթով դու նրան սովամահ կանես,—ասում են հարևան կանայք:

Յեվ անա մայրը իր ձեռքով փաստում ե իր զավակի առողջութայնը՝ մանկան ստամոքսը լցնում ծամած հացով, վորը անմարս մնալով, աղիքների մեջ թթվում ե յեվ գունդ գունդ ամրանում: Յերեխայի փորը ուռչում ե թմբուկի պես, փորացավ ե առաջ գալիս, յերեխան աղիոգորմ

լաց ե լինում, անհանգստանում և գոռում, ինչպես մորթվողն ե գոռում:

— Աչք են տվել, վճռում են պառավ կանայք: Պետք ե վրան աղոթած ջուր լցնել:

Մանկան վրա ջուր են սրբակում, աղոթքներ քչփչում, «կարմիր կանաչ» գոտի կապում և բերանը նորից ծամած հաց խցկում:

Յերեխան սկսում ե լղարել, կաթը չի ընդունում, յետ ե տալիս, փխսում ու անդադար գոռում:

Այն ժամանակ պառափները խորհուրդ են տալիս մորը յերեխայի «ջանը տաքացնել»: Թոնիրը լավ տաքացնում են (ինչպես հաց թխելիս) յեվ յերեխային մի յերկու բուլե թոնրի մեջ մտցնում հանում:

Թոնրից նրան հանում են կիսախեղդ վիճակում, այնպես վոր այլևս գոռալ ել չի կարող: Պառափներն ուրախանում են, վոր յերեխան ձայնը կտրեց:

— Բան չկա, հանգստացավ, հիմա դեպի լավը կգնա:

Բայց յերեխայի դրութունը չի լավանում: Մի քիչ հետո յերեխայի շունչը բերանն ե գալիս և նա սկսում ե իր լացն ու կոծը:

Մորը խորհուրդ են տալիս խաշխաշը ջուրը դնել յեվ այդ ջուրը խմացնել: Այս թունա-

վոր խմիչքից շմամ, յերեխան թմրում ե, ախոր-
ժակից ընկնում, բան չի ուտում յեվ մումի պես
հալվում, մաշվում: Խաշխաշի ջուրը խմած յերեխա-
ները շատ քիչ դեպքերում են՝ ապրում: Կամ հան-
դարտ ննջում են հավիտյան, կամ թե՛ մեռնում
սոսկալի շղանգությունների մեջ: Իսկ պառավ-
ները — իրենց մխիթարությունն են հայտնում
վշտացած մորը:

— Բան չկա, ջահել յես, ելի կրեբես:

Կեղտոտ ծծակներից յեվ անկանոն սնվելուց
գյուղացիների ծծկեր մանուկները շատ հաճախ
հիվանդանում են այսպիսի հիվանդություններով.
յերեխայի բերանն սկսում ե վեր տալ, շրթունք-
ները բորբոքվում են, բշտիկներ առաջանում:
Պառաճներն ասում են «քերանը ծաղկել ե»: Բը-
ժկության մեջ այդ հիվանդությունը կոչվում ե
կաթնածաղիկ: Յեթե յերեխան միշտ նվազ ե,
մաշված ու քամված, կնշանակի քարակացավ
ունի: Կա ե այսպես կոչված «անգլիական հիվան-
դութուն», վոր գիտնականները կոչում են «քա-
խիտ» հիվանդություն, վոսկրախտ, յերբ հիվանդ
յերեխայի վոսկորները անկանոն են զարգանում
ե ծուռ ու մուռ մնում:

Յեվ ահա տեսնում ես, վոր մի որ վերջապես
գեղջկուհին հիվանդանոց ե բերում իր հիվանդ
յերեխային: Նա բաց ե անում կեղտոտ բա-
րուրը, ե բժիշկը մի սոսկալի պատկեր ե տես-

նում. մի փոքրիկ դեմք, ծածկված կնճիռնե-
րով, սարդի վոտների պես բարակ վոտներ ու
ծնոններ յեվ մեծ ու ուրած փորը, վորի վրա կա-
պույտ յերակներ են յերեվում: Հագիվ կենդանի
մի արարած: Լայն բացած աչքերով ասես նա
հարցնելիս լինի. «Ինչու ինձ ծնեցիք»: Նա
այլևս չի կանչում, չի լալիս, այլ կամացուկ բաց
ե անում իր անատամ բերանը ե թույլ ու ու-
ժասպառ շարժվում իր տեղում:

— Քանի տարեկան ե, հարցնում ե բը-
ժիշկը:

— Յերեք տարու մեջն ե արդեն, — տխուր
պատասխանում ե կինը:

Յերրորդ տարին... Այդ այն հասակն ե, յերբ
առողջ յերեխաները արդեն քայլում են, վազում,
խոսում, ծիծաղում՝ յերբ ուրախ են, ե լալիս՝
յերբ ցավ են զգում: Իսկ այս մանկիկը հագիվ
հազ շունչ ե առնում, ասես մարվող ճրագ լինի,
վոր շուտով հանգչելու յե:

— Այս ի՞նչ որի ես հասցրել յերեխային,
— հանդիմանելով ասում ե բժիշկը:

— Չար աչքից այսպես յեղավ, — պատասխա-
նում ե մայրը: Նոր վոր ծնվեց՝ այնպես առողջ
եր, ջանով: Մեր հարևան Չանին տեսավ չը-
տեսավ՝ ասաց. «Ինչ լավ տղա ունես»: Չար
աչք ունի նա: Այդ որից յերեխան բռնվեց: Առա-
ջին մի քանի ամիսները շատ եր լալիս, հի-

մա ձայնն ել ե կտրել: Ել ինչ ասես, վոր մենք
չարեցինք. թոնրի մեջ ջանը տաքացրինք, յոթն
աղբյուրի ջրով լողացրինք, արեւ մայր մտնելիս
յերեք անգամ վրան աղոթք կապեցինք, վոչինչ
չո՛գնեց: Ծա՛ր արա, տե՛ս, դոխտուր:

Ի՞նչպես ոգնես, ի՞նչ ճար տեսնես: Ուշ ե.
վոչնչով չի կարելի ոգնել: Այդպիսի յերեխաները
սովորաբար մեռնում են, այդպիսիները յեթե
կենդանի յել են մնում, նրանցից, դուրս են գա-
լիս նիհար ու վտիտ, սապատավոր (կուզիկ) յեմ
ծուռտանի այլանդակներ, վորոնք ընդունակ չեն
վոչ սի աշխատանքի:

Յերե բոխկը բացատրում է մայրերին, վոր
նրանց յերեխաների հիվանդությունը չար աչ-
քից չե առաջացել, այլ նրանից, վոր ծծակով
(ըմզուկ) են կերակրել,—կանայք նեղացած ա-
սում են.

— Ի՞նչ ես ասում, դոխտուր, ի՞նչ ծծակ, ի՞նչ
բան: Մեր յերեխաները ազնվականի ճուտեր չեն,
նրանք ամեն քանի յել տվոր են:

Ինչքան ուզում ես դու այդ կնոջը համոզիր,
վոր թե՛ աստծու կամքը և թե՛ գեշ աչքը այստեղ
գործ չունեն, այլ ամեն ինչի պատճառը յերեխա-
յին անկանոն յեղանակներով կերակրելն ե, վոր
բոլոր յերեխաները մեկ են, լինեն նրանք ազնվա-
կան թե՛ գյուղացի, վոր նրանց համար միատեսակ
խնամք պիտի տանել, միատեսակ սնունդ տալ:

Այս խոսքերն անողուտ են. ելի նրանք իրենցն
են պնդում: Ասենք մեկ մեկ ել համաձայնվում
են. բայց հերիք ե, վոր տանը պառավ նանը մի
քանի հանդիմանական խոսքեր ասի, թե ինքը իր
ձեռքով յերեխայի առողջությանը մնասում ե: Բը-
ժշկի խորհուրդները թողած՝ ելի իրենց հին յեղա-
նակներով են կերակրում յերեխաներին:

Բոլորը գիտեն, վոր գյուղերում ծծկեր յերե-
խաները ճանճերի պես են կոտորվում: Վո՛ր կնոջն
ուզում ես հարցրու, կիմանաս, վոր մեկի տասը
յերեխաներից հինգն ե մնացել, մյուսի յոթից՝
յերեքը. քիչ, շա՛տ քիչ կպատահի, վոր բոլորն
ել կենդանի մնացած լինեն:

Իր ծնվելու ուրից մինչև մահը գյուղացին
ճանճի պես խճճված ե զանազան սնահավա-
տակների ցանցի մեջ: Ու թվում ե նրան, վոր
իր կյանքի տերը ինքը չե, այլ այդ կյանքը կա-
կառավարվում ե ինչ-վոր սարսափելի, անտե-
սանելի ու անիմանալի ուժերով: Մինչդեռ, իս-
կականը վոր հարցնես, վո՛չ մի այդպիսի ուժ
չկա, և յեթե դրանց մասին մի քիչ մտածես ու
սեր ճերմակից շոկես,—կպարզվի, վոր աշխար-
հիս յերեսին ամեն ինչ այնքան վորոշ ե, այն-
քան պարզ, ինչպես լույսը:

Որինակի համար. գյուղում հաճախ կլսես,
վոր անտառում կամ դաշտում քնած ժամանակ
այսինչ մարդու բերանից ոձ ե սողացել կամ

գորտ մտել փորը և այնտեղ բռն ղրել, ձագեր հանել ու հիմա մարդը հիվանդ ե: Պառավ հեքիմների մոտ յերկար բժշկվելուց հետո, հիվանդը վերջը դիմում ե հիվանդանոց:

Գալիս, առև ու փռև մի անկյուն ե բռնում, նստում ու սպասում, մինչև վոր բոլորը կցրվեն, և մոտենալով բժշկին կամացուկ փափսում ե.

— Ոգնեցե՛ք խնդրեմ, հոգիս դուրս յեկավ. ներսս ո՞՞՞ կա բուն դրած:

— Ի՞նչ ո՞՞՞:

— Յես ի՞նչ գիտեմ: Ասում են, վոր գիշերը ձիերն արածացնելիս քնով եմ անցել, բերնիցս ներս ե սողացել: Հիմի ել զգում եմ, վոր ենտեղ, ներսում շուռ ու մուռ ե գալիս. ել հանգիստ չունեմ: Ինչ վոր ուտում եմ, յետ եմ տալիս: Մեկ մեկ ել շունչս ե կտրում, գալիս, կրծքիս հավաքվում. ենպե՛ս ե շարժվում, վոր ել ասել չի լինի. ցավ ու կրակ:

Իհարկե, հիվանդին քննելիս վոչ մի ո՞՞՞ ել չի հայտնվում: Ո՞՞՞ն ել ո՞՞՞ չի, այլ, այսպես կոչված, տափակ ճիճու, վոր բուն ե դրել աղիքների մեջ: Բժշկության մեջ այդ ճիճվի անունը սուլիտեր ե: Այդ ճիճուն վտանգավոր ե. դրանից մարդ նիհարում ե, ուժը կորցնում. յերբեմն նրա ուշքը գնում ե, ասես ընկնավոր լինի և վոսկորների ցավ ե զգում, ջանը կոտրատվում ե: Սուլիտերը ամենից շատ առաջանում ե խոզի կամ յեզան մսից,

յերբ սուլիտերի ճվերով վարակված միսը վորպես կերակուր գործ են ածում՝ կիսայեփ, համարյա հում: Հեշտ չե նրան դուրս քշել աղիքների միջից. այդ բանը կարող ե անել սիայն բժիշկը, առանձին դեղի ոգնումթյամբ: Հենց վոր այդ ճիճուն ընկնի, մարդը բոլորովին կառողջանա:

Մեր հիվանդանոցում մի հիվանդ կին կար, վորին պառավ կանայք հավատացրել եյին, թե նրա փորում գորտ կա նստած: Նստած ե, դես ու դեն ե շարժվում և կռկռում ե, մանավանդ այն ժամանակ, յերբ այդ կինը կուշտ ե ուտում կամ շատ ջուր խմում: Բանից դուրս յեկավ, վոր նա ստամոքսի լայնացումն ե ստացել, ուրիշ վոչինչ: Այդպիսի հիվանդի ստամոքսը շատ ձգված, լայնացած ե, և յեթե նա շատ ջուր ե խմում, ապա այդ ջուրը բխկբխկում ե, ինչպես շշի մեջ: Ահա այս բխկբխկոցն ե, վորի համար ասում են, թե գորտն ե կռկռում: Այդ հիվանդությունը կարելի յե բժշկել. պետք ե միայն նրա ստամոքսը լվալ, վորի համար առանձին գործիք կա: Հետո պետք ե դեղ տալ և մի ժամանակ զգուշացնել դժվարամարս կերակուր ընդունելուց և շատ ջուր խմելուց:

Մի ուրիշ կին հիվանդանոց եր բերել իր ծծկեր յերեխային և հավատացնում եր, վոր նրա գլխի մեջ մուկ կա:

— Ա՛յ, լսեցե՛ք, լսեցե՛ք թե ինչ ձայն ե գա-

լիս գլխի միջից։ Ենպես ե շարժվում, ենպես շարժվում ու ծվծվում, վոր վախս գալիս ե։ Այս աշխարհում իմ յերեխան—եւ կյանք չունի...

Յեւ հանելով յերեխայի գլխակապը, նա ցույց ե տալիս գազաթը։ Գիտեք, վոր ծծկեր յերեխաների գանգի վոսկորները կակուղ են և քանի նրանք չեն ամրացած, գազաթի վրա, մի քիչ դեպի ցած, զանգի վոսկորը ավելի փափուկ ե։ Յեթե ականջդ այդ տեղին դնես, թվում ե, վոր ներսում ինչ վոր բան կամացուկ աղմկում ե, պատերին զարնվում։ Այդ նրանից ե, վոր արյունը արյունատար յերակների մեջ լցվելիս վորոշ խուլ աղմուկ ե հանում, ասես մի բան դողդողալիս լինի այնտեղ։ Իր տգիտութունից այդ կինը յերակների զարկը մկան տեղ եր ընդունել։

Գյուղերում մի ուրիշ հավատալիք եւ կա, վորը նույնպես հեշտ և պարզ կարելի յե բացատրել։—Ասում են, վոր յեթե ճիւղ մագը ջրի մեջ ե ընկնում, ապա նա այստեղ կենդանանում ե յեւ յերկար ու քարակ ճիւղու դառնում, վորը «մագաճիւղու» ե կոչվում։ Իբր թե սոված ժամանակ այդ մագաճիւղուն ծվում ե։ Այն տեղերում, ուր ջրերի մեջ մագաճիւղուներ կան, իբր թե լողանալը վտանգավոր ե, վորովհետեւ այդ ճիւղուն իսկույն ևեթ կաշում ե մարմնին, անցնում կաշվի տակը և այնտեղ բազմանում։ Դրանից եւ մարմնի վրա, մանավանդ ձեռքերին

իբր թե չանգովածքներ են գոյանում։

Մինչդեռ վորչ մի կենդանի մագ չկա յեւ լինել չի կարող։ Մարմնի և մատների վրայի չանգըրովածքները առաջ են գալիս կամ կեղտոտ ասեղի ծայրով մարմնի այդ մասերը ծակելուց, կամ թե՛ բարակացավից և ուրիշ փասովածքներից։

Մագաճիւղու չկա, դա պատալների հնարած բանն ե։ Վորչ մի գեոուն, վորչ մի ոճ, կամ գորտ չի կարող մարդկային մարմնի մեջ ապրել։ Յեթե մինչև անգամ նրանք կարողանային եւ մտնել մարդու մեջ, միևնույն ե—առանց ոգի շնչասպառ կլինեյին։ Միայն աղիքների ճիւղներն են, վորոնք ընդունակ են մարդու ներսում ապրել։ Բայց նրանց կարելի յե հաջողությամբ դուրս քշել։ Պետք ե միայն ժամանակին բժշկի խորհուրդը հարցնել։

Ոձերի և մյուս այլ գեոունների մասին (վորոնք իբր թե մարդու մարմնի մեջ են ապրում) պատմվող հեքիաթների մեջ ելի մի քիչ ճշմարտություն կա։ Ասենք թե մարդու մեկը տեսավ, վոր իրենից մի կես արշինանոց ճիւղու ընկավ։ Վախում ե և կարծում, թե դա ոճ ե։ Կամ թե չե լողանում են կեղտոտ ջրի մեջ, մարմնի վրա բշտիկներ են առաջանում, ինչպես իրենք՝ գյուղացիք են ասում, «ջանը վեր ե տալիս»։ Եւ չգիտեն ինչպես բացատրեն և ահա հնարում են մագաճիւղուն։ Բայց լինում են և այնպիսի անմիտ բաներ, վորոնց մասին կարելի յե ասել,

վոր մարդ կամ յերազուծմն ե տեսել, կամ թե չե, առողջութիւնը կորցրած՝ խելքից դուրս բաներ ե պատմում: Մեկ ել լսեցիր, գյուղում լուր ե տարածվում, թե ինչ վոր կնոջ վրա գիշերները կրակե ոձ ե թռչում: Դեռ այն ել են ասում, վոր այս ինչը (խելքը պակաս պառավի մեկը) իր աչքերով ե տեսել:

Սկզբում հիվանդը յերգվում ե բոլոր սրբերով, վոր վոչ մի ոձ չկա, իսկ հետո, վախից ինքն ել ե սկսում հավատալ, վոր չար ուժերի յե հանդիպել:

Այսպիսի առասպելները մեծ մասամբ հնարում են մենակ ապրող կանանց մասին, այն կանանց, վորոնք այրի են կամ վորոնց ամուսինը զինվոր ե: Վորովհետեւ այդպիսի կանայք տղամարդկանց հետ չեն ապրում, շատ շուտ հիվանդանում են մի տեսակ հիվանդությամբ, վորը բժիշկները անվանում են հիստերիա: Մենակութիւնից և տղամարդու կարոտից նրանք շատ վախկոտ են դառնում և անհանգիստ: «Սիրտս կտորկտոր ե լինում», — գանգատվում են նրանք հարեաններին: Բայց այս չի նշանակում, թե նրանց սիրտը իսկապէս հիվանդ ե. պետք ե հասկանալ, վոր կարոտն ե նրանց մաշում:

Իհարկե, այդպիսի կարոտալի, անհանգիստ դրութիւնը անհետեանք չի անցնում: Այն կանայք, վորոնք ավելի համեստ են, սկսում են

աղոթքներ ռ տրամության մեջ հանգստութիւն վորոնել, իսկ նրանք, վորոնք ավելի ժիր են, սկսում են խմել, հարել յեվ տղամարդկանց հետ ման գալ: Գյուղում նրանց մասին հազար ու մի բամբասանք ու խոսք ելսվում: Այս բանից չարացած կանայք ավելի ու ավելի յեն հարեցողությամբ ու անկանոն կյանքով տարվում, առողջութիւններն ել ավելի քայքայում: մեկ ել տեսար ձայները գլուխները գցեցին ու ըսկսեցին գոգոռալ: Նույն բանը կարող ե պատահել աղոթող կանանց հետ. ենքան կաղոթի, ենքան կաղոթի, վոր խելքը կկորցնի, կցնդի: Ել ի՞նչ ասես, վոր նրանց աչքին չի յերեւա. ել հրեշտակ ու սատանա, ել զանազան դեվեր, վորոնց մասին տերտերն ե յեկեղեցում կարդացել:

Գիտութիւնն այս դեպքում կասի, վոր այդ կինը հիվանդացել ե, նրա ուղեղը խանգարվել ե, բժշկել ե պետք: Գյուղացուն վոր հարցնես, դուրս կգա՝ թե դեն ե կախարդել, նրան խելքից հանել, և ուրեմն առանց տերտերի ու յեքիմի ճար չկա: Մինչդեռ այստեղ միայն մի ճանապարհ կա հիվանդին այդ վիճակից ազատելու. — իսկական բժշկութիւնն ու լուրջ զբոսը: Ահա այս միջոցով ե, վոր խավար մտքերը պարզվում են, բոլոր առասպելներն ու ստերը չքանում, ինչպէս ծուխն ե կորչում քամուց, ու գյուղացու կյանքը և՛ քաղցր ե դառնում և՛ առողջ:

36658-62

Մեծ չարիք են պատճառում գյուղացիներին այսպես կոչված հեքիմները: Մեծ մասամբ դռանք խորամանկ, աղվես մարդիկ են, ինչպես ասում են՝ «խելքները գլխներին»: Նրանք գիտեն, վոր գյուղացին խավար ե և հավատացող. և այսպիսով նրանք ոգտվում են նրա այդ խավարամտությունից և գյուրահավատությունից: Խաբում են գյուղացիներին և աչքներին թող փչում:

Հեքիմներին ամենից ավելի շատ են հավատում կանայք: Գրագետների թիվը նրանց մեջ շատ քիչ ե. բացի դրանից, մինչև հիմա նրանք ապրել են միշտ հոգ տանելով իրենց մեծ ու փոքրի, աման-չամանի մասին: Յարի ժամանակ նրանք մինչեւ անգամ չունեյին այն քիչ իրավունքները, վորոնք տղամարդիկ ունեյին: Ուրիշ ե պատկերը հիմա: Խորհրդային իշխանությունն ազատեց ցարի ընտելութունից մեր յերկրի ըլոր աշխատավոր մարդկանց: Իսկ կնոջը որեւքի առաջ հավասարեցրեց տղամարդկանց: Հիմա նրանք շատ ավելի կսովորեն, քան թե առաջ և շատ ու շատ բաներ նրանց համար հասկանալի կլինի: Բացի այդ, կնոջ աշխատանքն ել կավելանա: Նրա տան տշխատանքներին կմիանա յեւ հասարակական աշխատանքը: Մեկը պատգամավոր կլինի, մյուսը գյուղխորհրդի մեջ կընտրվի, — այսպիսով ել ժամանակ չի մնա չեղած բաների մասին մտածելու:

Առաջները գյուղացի տղամարդը դուրսը ելի մի բան լսում, իր միտքը պարզում եր, իսկ կինը միշտ տանն եր լինում, յերեխաների հետ, թոնրի կողքին: Այս տեսակ միորինակ ու ձանձրալի կյանքից ուղես չուղես գլուխդ ամեն տեսակ սուտ ու դորթ կմտնի: Իմացածներդ ել ինչքան զարմանալի լինեն, այնքան շատ կհետաքրքրվես: Ահա ինչու հենց վոր հարեանուհիները սըրտները բանալու համար իրար են հանդիպում, ել ծայր չունի հին ու նոր իրար խառնելն ու հընարելը: Հետո ել ամեն մեկը ահ ու դողով կըքաշվի իր խրճիթը, ուր մութն ե, լուսավորելու համար նավթ չկա և ամբողջ գիշերը սարսափից կդողա: Մի ձայն լսելիս տեղից վեր կթռչի և կկարծի, վոր բոլոր գեներն ու սատանաները խոսքները մեկ են արել իրեն կապելու, խելքահան անելու համար: Պատմում են հազար ու մի տեսակ հրեշների մասին, վորոնց վոչ վոք չի տեսել, բայց բոլորն ել հավատացած են, վոր դրանք միշտ փնասներ ե, վոր հասցնում են մարդկանց:

Հեքիմին են դիմում վոչ միայն այն գեպքում, յերբ պետք ե ջահել տղին կախարդել, վոր այսինչ աղջկան սիրի, դավաճան ամուսնուն իր կնոջ մոտ վերադարձնել, ոգնել, վոր գողը հաջող կատարի իր գործը գողանալիս, — այլ և նրան հրավիրում են փրկելու այնպիսի հիվանդություններից, վորոնք վոչ մի բժշկի հայտնի չեն.

պարզ ասած, այնպիսի հիվանդութիւններից, վորոնք աշխարհիս վրա ընտել գոյութիւնն չունեն: Որինակի համար. ասենք թե մեկն սկսում է հլուծվել, հալ ու մաշ լինել, դեմքին գունդ չի մնում, յերերալով է քայլում, սիրտը վոչինչ չի ուզում ուտել և քանի գնում թուլանում, դրութիւնը վատանում է: Հիվանդը գնում է հեքիմի մոտ, սա էլ ասում է.

— Այդ նրանից ե, վոր մի չար մարդ քեզ հետեւում է: Հալ ու մաշ կլինես ենքան ժամանակ, մինչև վոր չիմանաս, թե ինչ է այդ չար մարդու անունը:

— Յես դեհ ի՞նչպես իմանամ. ճար արա, ոգնիր ինձ, վոչինչ չեմ խնայի: Վրաս էլ հալ չի մնացել, ուժից ընկել եմ:

Ել ինչ սուտ ու զորթ ասես, վոր հեքիմը չի դուրս տալիս. ինչ վոր խելքին փչում է՝ պատմում, վախեցնում է հիվանդին: Սա յել ուրախ է, վոր վերջապես գտել է իր փրկչին. հով, ձու, յուղ ու ալյուր է, վոր բերում է նրան: Ել չի իմանում, վոր իր հիվանդութիւնը ամենաստուգան հիվանդութիւններից մեկն է. վատ անունդից և շատ աշխատելուց ուժասպառ է յեղել, ուրիշ խոսքով՝ մարմնի սեջ քիչ արյուն է մնացել: Այդ հիվանդութիւնը այդպես էլ կոչվում է—«արյան պակասութիւն»: Միակ ճարը այս է. հանգիստ կյանք վարել, անդա-

րար կերակուրներ ուտել և դեղեր ընդունել: Շատ խելացի կլիներ նա, յեթե յուզն ու հավի միսը հեքիմին տալու փոխարեն ինքն ուտեր:

Հեքիմները մի ուրիշ հիվանդութիւնից ել են բժշկում: Իբր թե այդ հիվանդութեամբ միայն կանայք և յերեխաներն են բռնվում և այնքան սարսափելի հիվանդութիւնն է դա, վոր այդ մասին մինչև անգամ բարձր խոսել չի կարելի:

— Ինչո՞վ եք հիվանդ,—հարցնում ես այդպիսի հիվանդին.

— Գլուխս դժժում է, յեւ ծայներ եմ լսում: Յերբ տանը մենակ եմ մնում, բոլոր քունջ ու պուճախից ձայն են տալիս, կանչում են:

— Ի՞նչ ձայն, ո՞ւմ են կանչում:

— Աստված գիտե: Հայհոյում են, սպառնում, վոր ինձ կջնջեն աշխարհի յերեսից: Դաշտ գնալիս մեկ ելլում եմ. «Աննա՛, Աննա՛, աստված խաղաղութիւն տա քո հոգուն»... Շշմում ես, գլուխդ կորցնում, մեռածի պես շրմփում գետին:

Պարզ է, վոր այս հիվանդ կնոջը պետք է լուրջ բժշկել, թե չե այսոր կամ վաղը խելքը բոլորովին կթոցնի: Լավ կը լինի, վոր մի քանի որ նա հիվանդանոցում մնա, մի լավ քնի, հանգստանա: Հիվանդանոցում պետք յեղած խնամքն ունենալուց հետո կարճ ժամանակում միանգամայն կբժշկվի:

Յերբեմն յերեխաները հիվանդանում են ուղե-

դի հիվանդությամբ. յերեւաթի ուշքը վրան չե, վոչ վոքի չի ճանաչում, գառանցում ե և շուտ շուտ վեր թռչում, գոռում, աչքերը չռում: Այս հիվանդությունը դժվար ե բժշկում, բայց և այնպես յերբ ժամանակին ցույց տան բժշկին, կամ հիվանդանոց բերեն (և վոչ թե հեքիմների ու ջաղուբաղ պառաֆների մոտ տանեն), — նա կարող ե առողջանալ:

Ել չեմ խոսում զանազան վոգիների մասին, վորոնք թե՛ տանը կան, թե՛ անտառում և թե ջրերի մեջ:

Ել չեմ հիշում են «չար ուժերի» մասին, վորոնց շուրջը ձմրան յերկար գիշերներին պառա վկանաջք շշուկով շատ հետաքրքիր խոսակցություններ են ունենում իրար հետ: Այդպիսի ուժեր աշխարհում չկան, և ինչ ել վոր դրանց մասին պատմում են, այդ հեքիաթները մենք ժառանգություն ենք ստացել մեր հեռավոր նախահայրերից:

Մեր որերին, յերբ յերկաթուղիներ կան, շոգենալեր, ելեկտրաքարշ տրամվայներ և ողում սավառնակներ են թռչում, — այնուամենայնիվ մեզանում անգրագետները դեռ շատ են: Հին ժամանակները ամբողջ գյուղացիությունը խավար եր ու կարգալ գրել չգիտեր: Այս պատճառով ել ամեն մի անհասկանալի բան նրանց վախեցնում եր, և նրանք աշխատում եյին դա բացատրել ինչ վոր «չար», սատանայական դիվային ուժերով,

յերբեմն ել դրա մեջ աստծու մատը տեսնելով:

Հավատում եյին յերազներին, գուշակություններին, տեսիլքներին, — այս բոլորը մարդկության թշնամի դեին եյին վերագրում: Իսկ յթե յերաշտ եր լինում, հրդեհ կամ հեղեղ, անասունների կամ մարդկանց մեջ համաճարակ եր ընկնում, — այդ արդեն համարում եյին աստծու պատիժը, վորն իջնում եր մարդկանց զլխին, նրանց գործած հանցանքների համար:

Այսպես ել յերկյուղի մեջ ապրում եյին, վախենալով մի կողմից դեից, մյուս կողմից աստրծուց և աշխատում եյին վողորմած պահել թե մեկին յեվ թե մյուսին, վորպեսզի մի կերպով ազատվեն չարիքից, մինչև վոր մի որ ել կմեռնեն ու կպրծնեն այս աշխարհից: Աստծու անունով մոմեր եյին վառում, զանգեր շինում ու հնչեցնում, նրա պատկերին ծոնկի գալիս, ստատարագ անում ու աղոթում: Դեի համար զոհաբերում եյին չգիտես ինչու անպատճառ սև կատու, սև աքաղաղ, սև այծ — չար ուժերից զուխ պրծացնում զանազան կախարգություններով ու անեծքներով:

Յերբ գրագիտությունն սկսեց տարածվել, յերբ դպրոցներ բացվեցին, գրքեր տպվեցին և գիտական մարդիկ յերևացին, շատ բան, վոր առաջ անհասկանալի յեր, հիմա հասկանալի դարձավ և անհավատությունը մեջտեղից վերացավ: Հի-

մա մինչև անգամ ամեն մի գյուղացի տղա գիտե, վոր կայծակն ու վորոտը ելեկտրականությունից են առաջ գալիս և վոչ թե նրանից, վոր Յեզիա մարգարեն ե իր կառքով ման գալիս յերկնքում: Յեվ վոչ մի գյուղացի հիմա չի գարմանա ու վախենա ավտոմոբիլ, տրամվայ, կամ ելեկտրական լուսավորություն տեսնելիս. նա չի զարմանա, յերբ խոսք լինի հեռագրի կամ հեռախոսի մասին, վորոնք բոլորն ել գործում են ելքարական ուժով և վոչ թե չարքերի ուժերով: Մինչդեռ այնքան հեռու չե այն ժամանակը, յերբ գյուղացիք, առաջին անգամ շոգեմեքենա տեսնելով, դուրս եկան նրա դեմ խաչ ու խաչվառով, հավատալով, վոր շոգեմեքենայի մեջ գեկա նստած:

Այսպիսով աստիճանաբար, գիտության զարգանալով և տնտեսության յեղանակները լավանալով, ամեն տեսակ փոստակար ու անմիա սնահավատություն ողը կցնդի: Միահամուռ ջանքերով խորտակենք դարավոր տգիտության պանեղները և աշխատենք, վոր շատ դպրոցներ բացվեն յեվ շատ գրքեր տպվեն: Այդպիսով կիրականանա Լենինի բռնն ցանկությունը և մեր՝ դեռևս խավար ու հետամնաց յերկիրը կլուսավորվի, կփայլի յեկեկտրական կրակներով ու մեզ համար մի նոր, պայծառ և ուրախ կյանք կսկսվի:

Ս.Ս.Հ.Մ. ԺՈՂՈՎՈՒԲԻՐՆԵՐԻ ԿԵՆՏ. ՀՐԱՏԱՐԱՆՉՈՒԹՅՈՒՆ

ԼԵՆԻՆՅԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Լ ու լ յ ա ն տ ե ս ե լ՝ 1) Լենինի պատգամները յերիտա-սարդության.

2) Լենին.—Ինչպես պետք ե լինի կոմյերիտը.

ՍՈՑ-ԲԱՆԱԲԱՆԱՆ ՀԱՐԲ

Լ ու լ յ ա ն տ ե ս ե լ՝ 1) Ստալին.—Գյուղացիական հարց.

2) Ստալին.—Ազգային հարց.

ԳՅՈՒՂԱՅԻՆԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Լ ու լ յ ա ն տ ե ս ե լ՝ 1) Լիվինսկի.—Գյուղատնտեսական հարկ.

2) Աստծու կամքը թե՞ գյուղ. գիտությունը.

3) Ռուզեն.—Գյուղաց, հողաշինարարության ալրուբներ.

4) Մարգկային բնակարանի պատմությունը.

5) Վլասով.—Հողն ինչպես մշակել յերաշտի ժամանակ.

6) Դմիտրյեվա.—Տգիտությունը և սնահավատությունը.

7) Լ. Իյոզեֆովիչ.—Գեղ կանգնի գերան կկտրի(կոոպե. մասին).

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԳՊՐՈՑԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Լ ու լ յ ա ն տ ե ս ե լ՝ 1) Եսիպով.—Գյուղացիության պահանջները և խորհրդ. դպրոցի ծրագիրը.

2) Լենինի պատգամները լուսավորության խնդրում.

3) Ազգային հարցը և դպրոցը.

4) Նեվերովով.—Ինչպես ելին ապրում տիկնիկները (մանկական).

ԳԻՆԸ 15 Կ.

1
2✓

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0161487